

6. Zjankin A.N. (2011). Sila ee razvitie i dinamika u studencheskoj molodezhi v period obuchenija v vuze. Fizicheskoe vospitanie studentov, 2, 44-47 [in Ukrainian].
7. Il'inich V.I. (2008). Fizicheskaja kul'tura studenta i zhizn'. M. : Gardariki [in Russian].
8. Kots S.M., Kots V.P. (2013). Vyznachennja pokaznykiv funktsional'nogo stanu dykhal'noyi systemy. Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'nogo pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Biolohiya ta valeolohiya, Vyp. 15, 98-104 [in Ukrainian].
9. Lys, Yu.S. (2016). Doslidzhennja funktsional'nogo stanu studentiv u protsesi navchannja. 3 (48), 208-211. Kharkiv : KhNUPS [in Ukrainian].
10. Loshyts'ka T.I.(2012). Analiz rozvytku syly riznykh m"yazovykh hrup u divchat 18-20 rokiv. Pedahohika, psykholohiya ta medyko-bioloichni problemy fizychnoho vykhovannja i sportu, 6, 91-93 [in Ukrainian].
11. Osipov V.M. (2019). Metodyka otsinky funktsional'nogo stanu m"yazovoho aparatu atletiv u tsyklichnykh vydakh sportu. Osnovy pobudovy trenuval'nogo protsesu v tsyklichnykh ta ekstremal'nykh vydakh sportu. Kharkiv: KhDAFK, 53-57 [in Ukrainian].
12. Panyshko Yu.M., Husak L.I. (2015). Metody doslidzhennja funktsional'nogo stanu dykhal'noyi systemy. Fenomen lyudyny. Zdrovyy sposib zhyttja: zb. nauk. prats'. L'viv, 41 (107), 35-38 [in Ukrainian].
13. Romanyuk V.P., Derkach Yu. (2008). Kompleks otsynuvannja funktsional'nykh mozhlyvostey systemy dykhannja voleybolistok. Fizyчне vykhovannja, sport i kul'tura zdorov'ja u suchasnomu suspil'stvi: Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'k, T. 3, 321-325 [in Ukrainian].

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2020.4(124).04

Захаркіє С.Й.
Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

СТАН ВИХОВАНІСТІ ДИСЦИПЛІНОВАНІСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ЄДИНОБОРСТВАМИ

У запропонованій статті стисло розкрито інструментарій та стан вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами. Показано ефективні методи освітньої роботи із учнями у процесі занять фізкультурною діяльністю та єдиноборствами. Визначено об'єктивний зміст експериментальної роботи, критерії, показники та рівні вихованості досліджуваної проблеми. Описані критерії (пізнавальний, емоційно-мотиваційний, довільного імпульсу, поведінковий) та їх показники. Згідно уточнених критеріїв та показників вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами визначено рівні (продуктивний, вибірковий, пасивний). З'ясовано, що: причинами незадовільних рівнів вихованості дисциплінованості школярів є невикористання учителями, тренерами у процесі занять фізичною культурою та єдиноборствами методик, спрямованих на виховання дисциплінованості учнів; учителі фізичної культури часто ігноруючи виховні завдання, які спрямовані на формування морально-вольових якостей; значна кількість сучасних школярів не хочуть відвідувати уроки фізичної культури, тренування з єдиноборств; практично відсутня реальна взаємодія учителів фізичної культури з батьками та інший зміст. Завдяки отриманим даним встановлено, що досліджувані школярі мають незадовільні рівні вихованості дисциплінованості у процесі занять єдиноборствами.

Ключові слова: стан, дисциплінованість, виховання дисциплінованості, старші підлітки, єдиноборства.

Захаркіє С. Й. Состояние воспитанности дисциплинированности старших подростков в процессе занятий единоборствами. В предлагаемой статье кратко раскрыто инструментарий и состояние воспитанности дисциплинированности старших подростков в процессе занятий единоборствами. Показано методы образовательной работы с учащимися в процессе занятий физкультурной деятельностью и единоборствами. Определены объективное содержание экспериментальной работы, критерии, показатели и уровни воспитанности исследуемой проблемы. Описанные критерии (познавательный, эмоционально-мотивационный, произвольного импульса, поведенческий) и их показатели. Согласно уточненных критериев и показателей воспитанности дисциплинированности старших подростков в процессе занятий единоборствами определены уровни (продуктивный, избирательный, пассивный). Выяснено, что: причинами неудовлетворительных уровней воспитанности дисциплинированности школьников является неиспользование учителями, тренерами в процессе занятий физической культурой и единоборствами методик, направленных на воспитание дисциплинированности учащихся; учителя физической культуры часто игнорируя воспитательные задачи, направленные на формирование морально-волевых качеств; значительное количество современных школьников не хотят посещать уроки физической культуры, тренировки по единоборствам; практически отсутствует реальное взаимодействие учителей физической культуры с родителями и иной смысл. Благодаря полученным данным установлено, что исследуемые школьники имеют неудовлетворительные уровни воспитанности дисциплинированности в процессе занятий единоборствами.

Ключевые слова: состояние, дисциплинированность, воспитание дисциплинированности, старшие подростки, единоборства.

Zakharkiv S. The state of education of discipline of senior teenagers in the process of martial arts. The proposed article briefly discloses the tools and the state of discipline of older adolescents in the process of practicing martial arts. The methods of educational work with students in the process of physical culture and martial arts are shown. The objective content of the

experimental work, criteria, indicators and levels of education of the problem under study have been determined. The described criteria (cognitive, emotional-motivational, voluntary impulse, behavioral) and their indicators. According to the refined criteria and indicators of the discipline level of older adolescents, the levels (productive, selective, passive) were determined in the process of martial arts training. It was found that: the reasons for the unsatisfactory levels of discipline education of schoolchildren are the failure to use by teachers, coaches in the process of physical education and martial arts techniques aimed at fostering discipline in students; physical culture teachers often ignoring educational tasks aimed at the formation of moral and volitional qualities, do not provide older adolescents with proper knowledge of discipline; a significant number of modern schoolchildren do not want to attend physical education lessons, martial arts training; there is practically no real interaction of teachers of physical education with parents and other meaning.

The developed and refined method of educating the discipline of older adolescents in the process of martial arts made it possible to determine the levels of education of the studied category at the ascertainment stage and so on. Thanks to the data obtained, it was found that the studied schoolchildren have unsatisfactory levels of discipline in the process of practicing martial arts.

The materials of the theoretical analysis of the problem of educating the discipline of older adolescents in the process of martial arts show that there is no consensus of scientists and practitioners on the education of discipline and so on.

Key words: state, discipline, discipline education, senior teenagers, martial arts.

Постановка проблеми. Наукові пошуки щодо виховання дисциплінованості учнів 7-9-х класів у процесі занять єдиноборствами заслуговують на особливу увагу серед учених тощо. Адже, попри зроблені значні кроки у вирішенні завдань виховання морально-вольових якостей школярів, проблема не є цілком вирішена за сучасних умов розвитку освіти. Актуальність також обумовлена потребами суспільства у вихованні дисциплінованої, організованої, відповідальної сучасної молоді тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему виховання дисциплінованості учнівської молоді досліджувала значна кількість учених, таких як Д. Булгаков, Н. Єлькіна, В. Желанова, Ж. Кондакова, С. Петригін, Ж. Стельмашук та інші. Виховання дисциплінованості засобами фізичного виховання і спорту досліджували М. Зубалій, Н. Касіч, В. Находкін, М. Тимчик та інші. Здійснені наукові пошуки щодо ефективності єдиноборств у виховання дисциплінованості старших підлітків (Л. Авдоніна, С. Захарків, Е. Єрьоменко, В. Крутецький, С. Петригін, О. Семенюшко та інші). Встановлено, що виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами є актуальною проблемою.

Мета дослідження – розкрити стан вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріали здійсненого теоретичного аналізу проблеми виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами дають підстави вважати, що немає єдиної думки учених та практиків щодо розуміння та виховання досліджуваного феномену, й відповідно наявність різних підходів, педагогічних умов, методик, змісту тощо [1; 2; 3; 4; 5 та ін.].

Також, за допомогою вивчення літератури [2; 4; 5 та ін.] й досвіду практиків, нам вдалося визначити ефективні методи та методики освітньої роботи із старшими підлітками у процесі занять фізкультурною діяльністю та єдиноборствами, що дозволило визначити об'єктивний зміст експериментальної роботи, критерії, показники та рівні вихованості досліджуваної проблеми.

Відтак, завдяки узагальненню наукових праць з проблеми виховання дисциплінованості учнів середніх класів у процесі занять єдиноборствами, визначених компонентів та структури дисциплінованості особистості, нами уточнено критерії та їх показники, а саме:

Пізнавальний критерій відображається у таких показниках як: усвідомлення дисциплінованості як морально-вольової якості та її значення в спортивному та суспільному житті; розуміння дисциплінованості як важливої умови співпраці з однолітками та дорослими, самоорганізації у процесі занять єдиноборствами; знання правил поведінки, обов'язків, спортивної дисципліни, організації освітнього процесу та їх виконання в процесі занять єдиноборствами.

Емоційно-мотиваційний критерій відображається у таких показниках як: позитивне ставлення до єдиноборств та фізкультурної діяльності; бажання та мотиви діяти, бути дисциплінованим, організованим для досягнення мети у процесі занять єдиноборствами; бажання дотримуватися дисципліни під час освітнього процесу, спортивних правил та їх виконання в процесі занять єдиноборствами.

Критерій довільного імпульсу відображається у таких показниках як: готовність проявляти рішучість, настійливість, наполегливість на основі глибокого усвідомлення дисциплінованості як підґрунтя досягнення мети; прагнення прояву вольового вчинку, витримки у процесі занять єдиноборствами; сконцентрована самодисципліна, свідоме прийняття єдиноборств та фізкультурної діяльності.

Поведінковий критерій відображається у таких показниках як: прояв дисциплінованості, організованості, витримки в процесі занять єдиноборствами; уміння виконувати обов'язки, спортивні правила досягаючи мету, свідомо участь у заняттях з єдиноборств та змаганнях; саморегуляція поведінки, настійливість у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю.

Відтак, згідно уточнених критеріїв та показників вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами визначено рівні (продуктивний, вибіркового, пасивний).

До *продуктивного рівня* вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами віднесено тих здобувачів освіти, які усвідомлюють дисциплінованість як морально-вольову якість та її значення в спортивному та суспільному житті; розуміють дисциплінованість як важливу умову співпраці з однолітками в ЗЗСО та дорослими, зміст самоорганізації у процесі занять єдиноборствами; мають ґрунтовні знання щодо правил поведінки,

обов'язків, спортивної дисципліни, організації освітнього процесу та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. Такі учні проявляють позитивне ставлення до єдиноборств та фізкультурної діяльності; мають бажання та мотиви діяти, бути дисциплінованим, організованим для досягнення мети у процесі занять єдиноборствами; бажання дотримуватися дисципліни під час освітнього процесу, спортивних правил та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. Учнім старшого підліткового віку властива готовність проявляти рішучість, настійливість, наполегливість на основі глибокого усвідомлення дисциплінованості як підґрунтя досягнення мети; мають прагнення до прояву вольового вчинку, витримку в процесі занять єдиноборствами; характерна сконцентрована самодисципліна, свідоме прийняття єдиноборств та фізкультурної діяльності. Учні 7-9 класів з продуктивним рівнем проявляють дисциплінованості, організованості, витримку в процесі занять єдиноборствами; уміють виконувати обов'язки, дотримуються спортивних правил досягаючи поставлену мету, свідомо беруть участь у заняттях з єдиноборств та змаганнях; здійснюють саморегуляцію поведінки, настійливі у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю.

Старші підлітки із *вибірковим рівнем* вихованості дисциплінованості у процесі занять єдиноборствами недостатньо усвідомлюють дисциплінованість як морально-вольову якість та її значення в спортивному та суспільному житті; мають поверхнєве розуміння дисциплінованості як важливої умови співпраці з однолітками в ЗЗСО та дорослими, змісту самоорганізації у процесі занять єдиноборствами; показують посередні знання щодо правил поведінки, обов'язків, спортивної дисципліни, організації освітнього процесу та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. Здобувачі освіти із вибірковим рівнем епізодично проявляють позитивне ставлення до єдиноборств та фізкультурної діяльності; мають нестійкі бажання та мотиви діяти, бути дисциплінованим, організованим, фрагментарно досягають мету у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю; зрідка виявляють бажання дотримуватися дисципліни під час освітнього процесу, спортивних правил та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. Учнім даного віку властива ситуативна готовність проявляти рішучість, настійливість, наполегливість на основі глибокого усвідомлення дисциплінованості як підґрунтя досягнення мети; вибірково прагнуть до прояву вольового вчинку, не повністю витримані в процесі занять єдиноборствами; нестійка самодисципліна й фрагментарне прийняття єдиноборств та фізкультурної діяльності. Учні середніх класів епізодично проявляють дисциплінованості, організованості, витримку в процесі занять єдиноборствами; частково виконують обов'язки, не завжди дотримуються спортивних правил досягаючи поставлену мету, рідко беруть участь у заняттях з єдиноборств та змаганнях; не систематично здійснюють саморегуляцію поведінки, інколи настійливі у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю.

Учні 7-9 класів із *пасивним рівнем* вихованості дисциплінованості у процесі занять єдиноборствами не усвідомлюють дисциплінованість як морально-вольову якість та її значення в спортивному та суспільному житті; відсутнє розуміння дисциплінованості як важливої умови співпраці з однолітками в ЗЗСО та дорослими, змісту самоорганізації у процесі занять єдиноборствами; практично не знають правила поведінки, обов'язків, спортивної дисципліни, організації освітнього процесу та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. Старші підлітки із пасивним рівнем не проявляють позитивне ставлення до єдиноборств та фізкультурної діяльності; не мають бажання та мотивів діяти, бути дисциплінованим, організованим, не досягають мету у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю; відсутнє бажання дотримуватися дисципліни під час освітнього процесу, спортивних правил та їх виконання в процесі занять єдиноборствами. В учнів відсутня рішучість, настійливість, наполегливість на основі глибокого усвідомлення дисциплінованості як підґрунтя досягнення мети; вони не прагнуть до прояву вольового вчинку, не витримані в процесі занять єдиноборствами; немає самодисципліни й виражена пасивність щодо прийняття єдиноборств та фізкультурної діяльності. Здобувачі освіти не проявляють дисциплінованості, організованості, витримку в процесі занять єдиноборствами; не виконують обов'язки й не дотримуються спортивних правил досягаючи поставлену мету, не беруть участь у заняттях з єдиноборств та змаганнях; в них відсутня саморегуляція поведінки, настійливість у процесі занять єдиноборствами та фізкультурною діяльністю. Для розв'язання необхідних завдань та визначення рівнів вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами нами було використано відповідний діагностичний інструментарій (методи анкетування, тестування, незавершених речень, дискусії, інтерв'ю, бесіди, перехресного опитування, незавершених речень, педагогічного спостереження; проблемних ситуацій, творчих завдань, змагання, контент-аналіз здобутих результатів тощо).

У процесі експерименту ми намагалися з'ясувати реальність стану вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами й зрозуміти, яких чинників та умов не вистачає для покращення освітнього процесу щодо досліджуваної категорії тощо. У процесі вивчення стану виховання дисциплінованості учнів 7-9 класів у процесі занять єдиноборствами важливим було встановити, яку роль в освітньому процесі відіграють учителі фізичної культури, батьки та їх злагоженість у вихованні дітей. Батьки зазначають, що не вистачає часу в домашніх умовах для акцентованого виховання дисциплінованості школярів тощо. Тому покладають надію на педагогів ЗЗСО. Значна кількість батьків не проти долучатися до спільної освітньої діяльності щодо виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами та іншими фізкультурними засобами тощо. При цьому батьки відмічають, що у дітей часто завищені вимоги, не виконання, яких гостро та емоційно відображається в поведінці, оскільки школярі ображаються й відповідно не виконують доручення, прохання, домашні правила, критично ставляться до батьків тощо.

Також, важливим було встановити, підготовленості учителів фізичної культури та тренерів з єдиноборств щодо виховання дисциплінованості школярів. Адже, ефективність виховання дисциплінованості школярів у процесі занять єдиноборствами залежить від сукупності чинників, якими педагоги повинні володіти, а саме: використання належної наукової й теоретичної бази під час занять фізкультурною діяльністю (знання про дисциплінованість, ефективні освітні методи, принципи, підходи та інше); підбір дієвої методики викладання з урахуванням вікових та фізичних особливостей школярів; уміння на практиці втілити заплановане та бути готовим удосконалюватися тощо.

Відтак з'ясовано, що у ЗЗСО учителі фізичної культури та тренери з єдиноборств не використовують належних методик, які спрямовані на виховання дисциплінованості учнів. Педагоги у ЗЗСО практично не використовують єдиноборства як засіб виховання дисциплінованості школярів. Переважна більшість учителів фізичної культури та тренерів з єдиноборств спрямовують свої зусилля під час занять на фізичний розвиток учнівської молоді, фізичну підготовку, вивчення технічних елементів у різних видах фізкультурної та спортивної діяльності, що є важливим. Однак виховні завдання, які спрямовані на формування морально-вольових якостей, як правило, носять декларативний характер, що не забезпечує старших підлітків належними знаннями про дисциплінованість та її значення для особистості школяра тощо. Розроблена й уточнена методика виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами дала змогу визначити рівні вихованості досліджуваної категорії на констатувальному етапі тощо.

Завдяки отриманим даним, за усіма критеріями, встановлено, що досліджувані школярі ЕГ та КГ мають незадовільні рівні вихованості дисциплінованості у процесі занять єдиноборствами тощо (табл.1).

Таблиця 1

Рівні вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами на констатувальному етапі, %

Етап експерименту	Групи	Рівні, %		
		Продуктивний	Вибірковий	Пасивний
Констатувальний	ЕГ.	11,26	39,38	49,36
	КГ.	11,22	38,64	50,14

Рівні вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами на констатувальному етапі в ЕГ та КГ були зафіксовані у такому вигляді: 11,26 % школярів ЕГ мали продуктивний рівень та 11,22 % учнів КГ; 39,38 % здобувачів освіти мали вибірковий рівень та 38,64 % учнів КГ; 49,36 % школярів ЕГ мали пасивний рівень та 50,14 % дітей КГ.

Висновки. Отже, вивчення стану вихованості дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами показало, що: причинами незадовільних рівнів вихованості дисциплінованості школярів є невикористання учителями, тренерами у процесі занять фізичною культурою та єдиноборствами методик, спрямованих на виховання дисциплінованості учнів; більшість учителів фізичної культури та тренерів з єдиноборств спрямовують свої зусилля та педагогічні уміння на фізичний розвиток учнівської молоді, фізичну підготовку, вивчення технічних елементів у різних видах фізкультурної та спортивної діяльності. При цьому, часто ігноруючи виховні завдання, які спрямовані на формування морально-вольових якостей, що не забезпечує старших підлітків належними знаннями про дисциплінованість тощо; сучасні школярі не хочуть відвідувати уроки фізичної культури, тренування з єдиноборств та інші фізкультурні гуртки; практично відсутня реальна взаємодія учителів фізичної культури з батьками та інше.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Перспективним може бути: вивчення ефективного змісту виховання дисциплінованості школярів у процесі занять єдиноборствами та інше аспекти досліджуваної категорії.

Література

1. Захарків С. Й. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання дисциплінованості старших підлітків у процесі занять єдиноборствами // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. – Випуск 3 (123) 20. – С. 60-63.
2. Касіч Н.П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Н.П. Касіч. – К., 2019. – 21 с.
3. Омеляненко О. Виховання дисциплінованості як основи спортивного тренування учнів / О. Омеляненко // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 16. – С. 210-217.
4. Сен В. Д. Нравственно-волевое воспитание подростков средствами восточного единоборства в системе дополнительного образования : на материале занятий кудо: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Д. Сен. – Белгород, 2008. – 196 с.
5. Тимчик М. В. Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів / М. В. Тимчик, Г. А. Коломоєць, Ю. Є. Докукіна. – Кіровоград, Імекс-ЛТД. – 2014. – 242 с.

References:

1. Zaxarkiv S. J. Psychologo-pedagogichnyj analiz problemy vychovannya dyscyplinovanosti starshyx pidlitkiv u procesi zanyat yedynoborstvamy` // Naukovyj chasopys Nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M.P.Dragomanova. Seriya 15. Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoyi kultury` (fyzichna kultura i sport): zb. naukovyx prac / Za red. O. V. Tymoshenka. – Kyiv : Vydavnyctvo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2020. – Vypusk 3 (123) 20. – S. 60-63.
2. Kasich N. P. Vychovannia tsilespryamovanosti starshykh pidlitkiv u fizkulturno-ozdorovchii diialnosti: avtoref. dys. ...kand. ped. nauk : 13.00.07 / N. P. Kasich. – K., 2019. – 21 s.
3. Omelianenko O. Vychovannia dystsyplinovanosti yak osnovy sportyvnoho trenuvannia uchniv / O. Omelianenko // Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seria : Pedahohichni nauky. – 2015. – Vyp. 16. – S. 210-217.
4. Sen V. D. Nravstvenno-volevoe vospitanie podrostkov sredstvami vostochnogo edinoborstva v sisteme dopolnitelnogo obrazovaniya : na materiale zanyaty kudo: dis. ...kand. ped. nauk : 13.00.01 / V. D. Sen. – Belgorod, 2008. – 196 s.
5. Fizychno vykhovannia pidlitkiv u pozaklasnii roboti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : navchalno-metodychni posibnyk / M. V. Tymchik, H. A. Kolomojets, Yu. Ye. Dokukina [za redaktsiieu M. V. Tymchika]. – K., 2013. – 242 s.